

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Ödestugu kyrkogård

*Ödestugu socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Axelsson

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Ödestugu kyrkogård.	10
Händelsehistorik	11
Beskrivning av kyrkogården idag	12
Beskrivning av enskilda kvarter.	14
Södra kvarteret	14
Kvarter A och E	14
Kvarter B-D	16
Kvarter F-H	18
Kvarter I-L	19
Minneslund	20
Byggnader	21
Kulturhistorisk karakterisering av kyrkogården som helhet	22
Referenser.	24
Tekniska och administrativa uppgifter	24

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna som är i drift samt ödekyrkogårdar. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Kalmars och Kronobergs län samt läns museerna i Kalmar och Växjö. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

Så gott som alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen. I de flesta fall betyder det att de är medeltida och efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också fortfarande i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under 1800-talets början men ännu i början av 1900-talet kan man se en typisk medeltida karaktär på många landsortskyrkogårdar. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgårdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

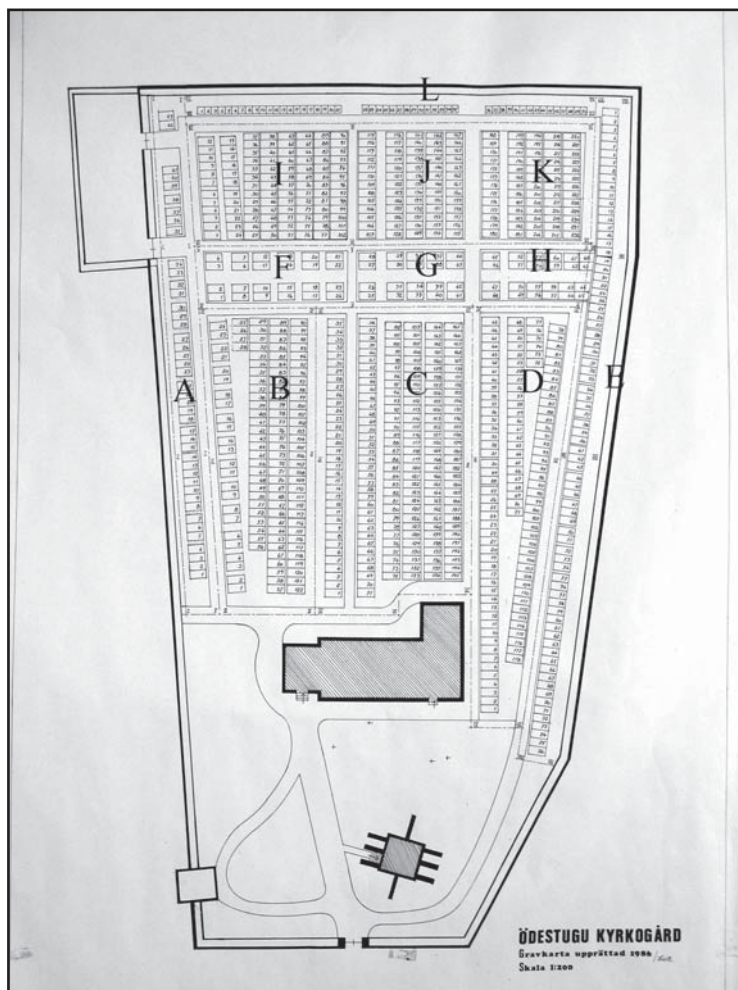
Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande träd ur det naturliga beståndet, endast sällan eller i begränsad omfattning planterade kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Ödestugu kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Kyrkogården är utvidgad åt norr 1937, men företer ett samlat intryck med kallmurar och trädkrans. Ingången är i söder med smidd pargrind. Kyrkan skiljer kyrkogården i två delar, en sydlig med klockstapel och bårhus som är fredad för gravläggningar och en större nordlig där de av rätvinkliga grusgångar inramade gravkvarteren ligger. Längs kyrkogårdsmuren i väster och öster är rader av grusgravar med inramande häckar. Gravvårdsbeståndet på kyrkogårdens äldre del är blandat med såväl resliga vårdar från förra sekelskiftet som låga vårdar från mellan- och efterkrigstiden. Sistnämnda präglar helt den norra utvidgningen. Det senaste tillskottet är en minneslund.

Gravkarta från 1986. Kvartersbeteckningen är författarens egen. Barnarps pastorats arkiv.

Ödestugu kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljö

Ödestugu socken är belägen på småländska höglandet och har en till stora delar skogsklädd yta, i väster flack, i öster mer kuperad. Grusavlagringar från istiden finns på flera håll. I nordväst bildar Konungssö mosse gräns mot Barnarp. Från norr till söder rinner Hoksån i en bred, uppodlad dalgång. I denna ligger kyrkbyn där vägarna från Lagastigen i väster, Tenhult i norr, Malmbäck i öster och Hok i söder möts. Socknen har en rik fornlämningsbild. Två hållkistor norr om kyrkan visar på bosättningar i dalgången redan under yngre stenålder. Särskilt stort är antalet gravar från äldre järnålder i dalgången och socknens östra delar, vilket torde kunna sättas samman med utvinning av järn ur bygdens malmrika sjöar. Under vikingatiden tycks bygden dock ha avfolkats för att återtagas under tidig medeltid. Sockennamnet förekommer första gången i skrift 1290 som "Ödhistuw" och skall vara en sammansättning av mansnamnet "Ödhag" och stuga. Sedan reformationen var Ödestugu i kyrkligt hänseende annex till Malmbäck, idag till Barnarp. Socknen har aldrig präglats av några gods utan varit en småbrukarbygd. Under 1700-talet berättas det att boskapsskötseln var allmogens främste näringskälla. Någon industri växte aldrig fram under 1800-talet med undantag för den 1829 öppnade mangangruvan i Spexeryd, vilken var i drift fram till 1930 och några år under andra världskriget. En period fanns en smalspårig järnväg till Tenhult.

Ödestugu kyrkby ligger samlad på och nedanför en östsluttning på västsidan av Hoksåns dalgång med landsvägen Hok-Tenhult i öster. Kyrka och kyrkogård ligger på en avsats i sluttningen, ovanför och norr om kyrkbyn. Direkt i söder är en grusplan med en timrad f.d. skollänga från 1886 med rödfärgad locklistpanel och sadeltak med betongpannor, nu använd som församlingshem. I slänten åt öster ligger en ekonomibygnad med personaldel från 1994. Denna länga är klädd med rödfärgad locklistpanel och bär sadeltak med eternitpannor. I öster är en souterrängvåning med toalett. Söder om denna står den gamla fattigstugan, en parstuga från 1800-talet med rödfärgad locklistpanel, lunettfönster, veranda och sadeltak med betongpannor. Mellan de båda byggnaderna går från kyrkan ned till bygatan en asfalterad stig, kantad av lyktor och trädrad. Nere vid bygatan ligger den f.d. sockenstugan, uppförd 1851 som skola. Denna är en timmerbyggnad i två våningar med rödfärgad locklistpanel, vita knutlådor och sadeltak med betongpannor. Intrycket skäms av en helt modern entrédörr av standardtyp. Norr om sockenstugan ligger en hembygdsgård. På andra sidan ån finns ett välbevarat bostadshus från 1870 som rymt lanthandel. Längre söderut i kyrkbyn finns den nuvarande skolan som utgörs av en gul

Flygfoto från 1949 som visar hur större delen av kyrkogården upptogs av grus med häckinramade gravar. JLM.

tvåvåningslänga av tegel från 1952. Övrig bebyggelse utgörs av ett par gårdar och några 1900-talsvillor. Ett antal gårdar är spridda på dalgångens sluttningar, däribland prästgården från 1889 i nordost. Höjderna kring dalgången är beväxta med barr- och blandskog. Större delen av dalgången och däribland kyrkbyn är klassat som riksintresse för kulturmiljövården.

Den tornlösa, vitputsade stenkyrkan har fullbrett, rakslutet kor med sakristia i norr. I väster är ett tvåvånings vapenhus av trä från 1870. Kyrkan är sannolikt uppförd under 1200-talet och sakristian kan uppvisa ett dekorskuret hammarband. 1750 tillbyggdes långhuset åt väster. Kyrkans olika byggnadskroppar har spåntäckta sadeltak. Klockstapelns från 1700-talet är inklädd och rödfärgad samt kröns av ett korstak med lanternin.

Kyrkogårdens historik

Ödestugu kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Föga är känt om kyrkogårdens äldre historia. Vid kan dock anta att den nuvarande kyrkogårdsmuren tillkom i samband med entrépartiet vars grind bär årtalet 1823. Vid 1900-talets början utgjordes ytan söder om kyrkan av en parkmiljö i tysk romantisk stil med slingrande grusgångar mellan njurformiga rabatter med planteringar av diverse prydnadsbuskar, bl.a. hägg och jasmin enligt uppgift från 1949. Detta arrangemang kan knappast ha varit äldre än det sena 1800-talet, eventuellt att koppla samman med kyrkans renovering 1905. Sannolikt är kyrkogårdens trädrad även planterad vid denna tid. Till det förra sekelskiftet hör också anläggandet av grusgångar och grusgravar med häckar, vilket ännu präglar kyrkogården. 1937 utvidgades kyrkogården åt norr och ett pannrum uppfördes för kyrkans uppvärmning. 1964 uppfördes ett bårhus. Under senare delen av 1900-talet igenlades flera grusgravar. 2001 anlades en minneslund utanför kyrkogårdsmuren. 2003 utbyttes belysningsarmaturerna i samband med uppsättande av nya på norra delen. Samtidigt belades huvudgången till kyrkan med klistrat grus på asfalt.

Händelsehistorik

1200-tal

Anläggning samtidigt med kyrkan.

1823

Nytt entréparti.

1937

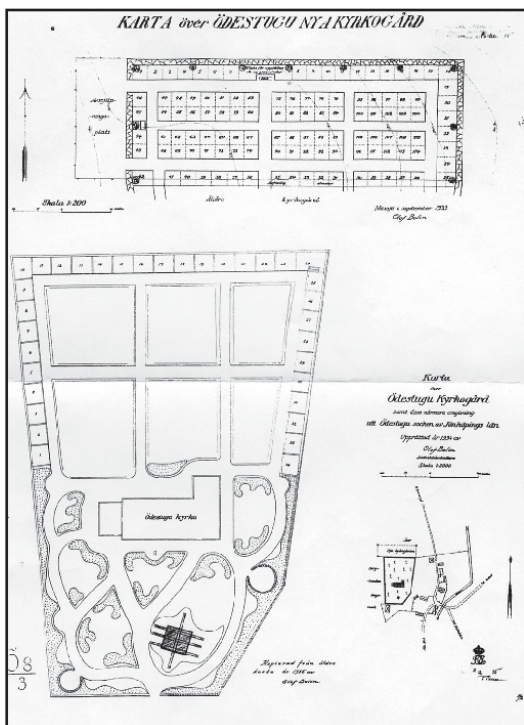
Utvidgning åt norr. (JLST)

Ödestugu kyrkogård ingår i den som riksintresse klassade dalgången med Hokån.

Fotografi taget av Gunnar Svanström 1946, visande hur gravarna längs gångarna alla har grusbädd och häck. JLM.

Karta över Odestugu kyrkogård från 1935 och ett förslag till utvidgning från 1933 av Olof Brolin, Nässjö. På gamla kyrkogården syns hur dennas södra del var utformad i enlighet med tyskt romantiskt parkideal. ATA.

2001
Minneslund (JLM)

2003
Nya armaturer. Hårdgörning av huvudgång. (JLST)

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Ödestugu kyrkogård har en närmast trapetsoid form, avsmalnande åt söder. Kyrkan är belägen i södra hälften med koret åt öster. Området söder om koret utgörs av en öppen, parkliknande yta utan gravsättningar. I det sydöstra hörnet står klockstapeln och i motsvarande hörn i väster ett bårhus, insprängt i muren. Direkt utanför kyrkogårdsmuren, väster om kyrkan, står ett uthus med pannrum. Gravkvarteren är belägna norr om kyrkan och har för enkelhetens skull getts bokstavsbezeichnungar A-L i denna rapport. Längs kyrkogårdsmuren i väster sträcker sig kvarter A och i öster E. Däremellan finns de rektangulära B och C samt det triangulära D. Till 1937 års utvidgning hör de små tvärställda rektangulära kvarteren F, G och H som markerar den gamla kyrkogårdens gräns. Norr om dessa är de kvadratiske kvarteren I, J och K samt raden L längs norra kyrkogårdsmuren. Väster om utvidgningen är en ”avstjälpningsyta” av rektangulär plan. Ungefär mitt på kyrkogårdens östra sida ”hänger” en halvrund minneslund. På kyrkogården finns smidesarmaturer från 2003 av enkel form med råglaslyktor, i den södra delen med gult glas. Vid västra sidan finns två vattenkar av kalksandtegel, avtäckta med skiffer.

Omgärdning

Kyrkogården omges av en kallmur av otuktade granitblock, ca 0.5 meter hög och 0.5 meter bred. I öster är muren stödmur ut mot en slänt och delvis i väster upp mot en högre liggande skogsbacke. Murkrönet är överväxt med mossor och gräs. En kallmur omger även utvidgningens ”avstjälpningsplats”. Minneslundens omges av en stödmur av betongskivor.

Ingångar

Kyrkogårdens ingång är placerad mitt på södra kortsidan. Den utgörs av en pargrind i smide med järnbandsdekor och inskriptionen ”ÖDESTUGLU DEN 30 IUN 1823”. De fyrkantiga grindstolparna är av granit med fasade kanter och toppiga krön. ”Avstjälpningsplatsen” har ingång från söder med gråmålad betongstolpar, vilka

burit en borttagen grind. Områdets två passager till kyrkogården har också haft grindar.

Vegetation

Kyrkogården omges av en sammanhållen, sekelgammal trädkrans av främst lönn, men även med inslag av alm. Längs utvidgningens sidor är det björk, delvis nyplanterade hängbjörkar. Några äldre lönnar växer inne i de södra gravkvarteren. På kyrkogårdens södra del växer en cypress och några prydnadsgranar, varav en stor. Sydväst om kyrkan finns en alm. Invid klockstapeln växer några enar. Längs södra hälften av kyrkogårdens östra sida sträcker sig en snöbärshäck. Minneslunden omges av en plantering med avenbok. Häckar kring gravar utgörs av måbär medan övriga häckar på kyrkogården är hagtorn.

Gångsystem

Kyrkogården binds samman av ett system med grusgångar. Av de slingrande gångarna på kyrkogårdens sydligaste del är hälften igenlagda, kvar är den breda huvudgången till kyrkporten och en smalare till bårhuset. Den förra är asfalterad med finkornigt grus på ytan. En gång omsluter kyrkan. Längs kyrkogårdens sidor löper raka grusgångar som ansluter till ett nät av rätvinkliga grusgångar som definierar gravkvarteren norr om kyrkan, två nord-sydliga och två öst-västliga.

Gravårdstyper

Kyrkogården kan uppvisa gravkonst från 1700-talet fram till idag. De äldsta är några sandstensvårdar. Framträdande är de resliga gravvårdarna på de enskilda gravarna från förra sekelskiftet. Dessa är vanligen i form av en obelisk eller bautasten och var tydliga statusmarkörer, uttryck för sin tids individualism. Vanligaste materialet är polerad svart granit. Med mellankrigstidens bestämmelser om maximihöjd på vårdar fick dessa en annan form, låg och rektangulär. Ofta gavs de klassiserande drag som tempelgavel eller kolonner. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer och mer uniforma. Titlar användes mer sällan. En orsak till enhetligheten var det begränsade utbudet av tillverkare, vilka ofta nyttjade samma kataloger. En annan orsak var tidens betoning av kollektivet och likheten inför Gud. Genomgående under hela 1900-talet har granit varit närmast allenarådande som material, ofta med polerad yta. Vid sidan av efterkrigstidens vanliga vårdar finns också några gravhällar av kalksten som marker ut sig. I princip alla enskilda gravar hade grusbädd och inramande häck långt in i efterkrigstiden, vilket ännu återstår i A, E och delar av B. Detta gällde ej de allmänna gravvotorna. I dessa begravdes man kostnadsfritt, den ene efter den andre i linje. Vårdarna är enkla och små, men anspelar på formerna hos de enskilda gravarnas monument. Inte sällan är de

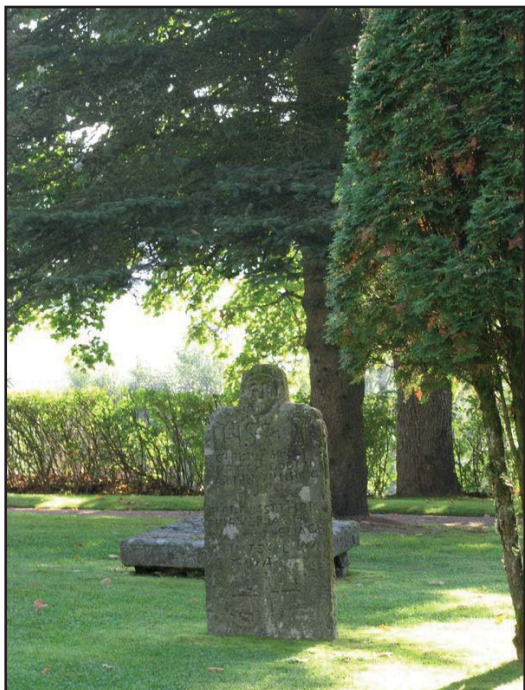
Exempel på förra sekelskiftets resliga vårdar, här en obelisk av polerad svart granit över ett hemmansågarpar i kvarter B. Vården bär en referens till Svenska Missionsförbundets sångbok (Sv. Mfb.).

Låg vård av de mått som blev standard under efterkrigstiden, här ett exempel från omkring 1940 med tidstypisk stiliserad dekor.

Barngrav med liten platta.

1700-talsvårdar av sandsten på den i övrigt fredade ytan söder om kyrkan.

Obelisk från sekelskiftet och en låg 1930-talsvård i stram klassicism.

dock bara en liten platta. Svart granit är vanligaste materialet. Här förekommer sällan titlar på samma sätt som på övriga vårdar. Av särskilt intresse är några små kors av trä och smide.

Beskrivning av enskilda kvarter

Södra kvarteret

Allmän karaktär

Ytan söder om kyrkan har en åtminstone hundraårig hävd att vara fredad för gravläggningar. I närheten av kyrkan finns några spridda äldre vårdar bland prydnadsgranar. De fanns på platsen redan vid sekelskiftet, varför man kan misstänka att de står "in situ".

Gravvårdstyper

Alla de fyra vårdarna är av sandsten och resta med undantag för en. Den äldsta från 1690 (?) är också den minsta. De två andra resta hållarna har profilerade krön med enkla ansiktsmasker. Den ena är rest 1766 över danemannen Jon Arvidsson (upphovsman till klockstapeln) och hans fru Kerstin Nilsson med inskriptionen "HODEMIKRASTIBI" som syftar på den latinska sentens som betyder "Idag jag, imorgon du". Den andra hällen är rest 1720 över hustrun Anna Månsdotter. Den liggande gravhällen är oläslig p.g.a. lavar och vittring. Eventuellt rör det sig om den gravsten från 1791 över "Capitainskan" Douglitz som omnämns i en inventering 1829.

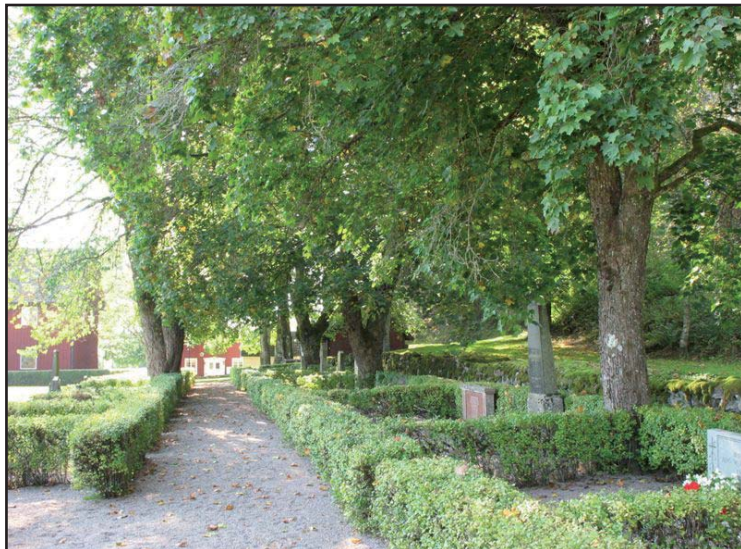
Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Ytan söder om kyrkan har en hävdvunnen karaktär som parkområde och bör även i fortsättningen hållas fri från nya gravläggningar. De äldre vårdar som bevarats ger kyrkogården ett historiskt djup och är av ett stort kulturhistoriskt värde. Det är oklart om de står på sina ursprungliga platser, i vilket fall så har de en stor betydelse för intrycket av kvarteret.

Kvarter A och E

Allmän karaktär

Med kvarter A avses här gravraden längs västra kyrkogårdsmuren och med E den motsvarande längs östra muren. Båda har en mycket enhetlig framtoning med sina helt grusade ytor och det genomgående bruket av måbärshäckar kring gravarna.

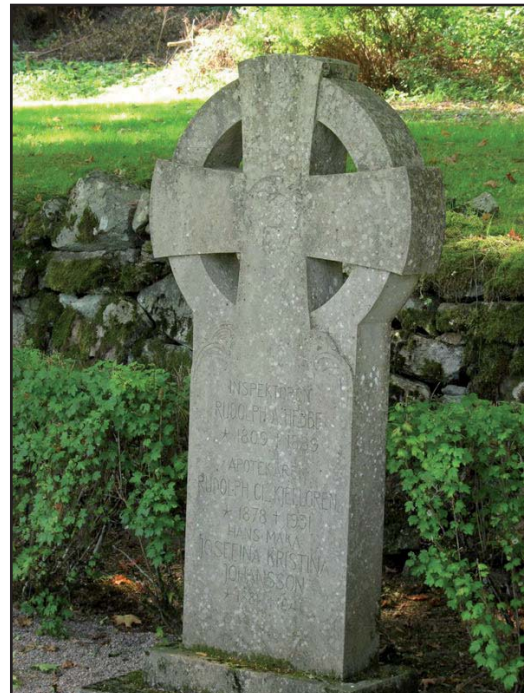
Kvarter A längs västra kyrkogårdsmuren med enbart häckinramade grusgravar.

Gravårdstyper

Båda kvarteren är utpräglade områden för familjegravar, vilka vanligen brukar ha denna placering på kyrkogårdar, liksom längs huvudgångarna i övrigt. Gravvårdsbeståndet i A är något blandat och består dels av det tidiga 1900-talets resliga monument dels av mellan- och efterkrigstidens låga rektangulära vårdar. De äldsta vårdarna är en från 1889 över en kyrkovaktare och en från 1898, båda goda exempel på höga vårdtyper av polerad svart granit. Särskild uppmärksamhet tilldrar sig ett stort hjulkors av kalksten över inspektoren Rudolph A Hebbe (död 1889) och apotekaren Rudolph Cl. Kjellgren (död 1931 då stenen bör ha rests). En klassiserande låg vård av röd Tranåsgranit från 1937 över häradssdomare Lidström är ett gott exempel på sin tids vårdar. Det är också ganska anonyma familjegravar från den tiden och 40-talet som är flest till antalet. Den yngsta vården är från 1974. I E är gravvårdsbeståndet mer enhetligt och utgörs av påkostade exemplar från förra sekelskiftet. Den äldsta vården är en polerad svart granitobelisk från 1889, vilken även är en av fem familjegravar tillhöriga gamla kyrkovårdar i kvarteret. Bland dessa finns bl.a. ett svart granitkors på sockel. Den över två meter höga bautastenen på Sundbäcksska familjegrav är kyrkogårdens mest anslående vård. Stenen har prytt av en nu försvunnen (?) medaljong med fotografi. Längst i norr är ett exempel på mellankrigstidens mer påkostade vårdtyper, där statusen p.g.a. maximihöjd istället markerades genom ökad bredd.

Kultuhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren A och E utgör som helhet de mest värdefulla på kyrkogården. Detta genom att grusytor och inramande häckar ej rationaliserats bort. Kvarteren blir goda representanter för ett ståndsmässigt område med familjegravar under 1900-talets förra hälft. Vårdbestån-

Hjulkors av kalksten över inspektör Hebbe och apotekare Kjellgren.

Bautastenen på Sundbäcksska familjegraven i kvarter E är kyrkogårdens största vård.

Tre kyrkovårdsgrovar i kvarter E.

Typisk vård från tidigt 1900-tal i kvarter B.

Detalj av bevarat träkors med emaljerad plåt i allmänna linjen.

det speglar det förra sekelskiftets individualism där statusen skulle markeras även efter döden, särskilt tydligt är detta i E, medan beståndet i A är något mera uppblandat med senare tiders enklare och mer anonyma vårdar. Kvarteren utgör viktiga inslag i helhetsintrycket av kyrkogården och är känsliga för förändringar. Som regel bör de äldre vårdarna bevaras på plats, liksom vårdar med titlar. Eventuella nytillskott bör anpassas till befintliga förhållanden.

Kvarter B-D

Allmän karaktär

Alla tre kvarter begränsas i norr av en måbärshäck, B och delvis C även i söder. Kvarter B har mot kvarter A i väster en rad grusgravar med måbärshäckar. Mot gången mellan B och C är rader med relativt påkostade familjegravar vända mot denna. Dessa har rygghäckar av hagtorn. Inom kvarter B är en stor öppen gräsyta som i princip saknar gravvårdar i sin södra hälft. Ytan tycks ursprungligen ha varit allmän, vilket delvis skulle kunna sägas om de inre delen av C, nu ersatt av låga efterkrigstida vårdar. Alla vårdar i kvarterens inre delar står i nord-sydliga rader vända mot öster. Genom B:s inre del löper en nord-sydlig gång av kalkstenshällar med klovyta. Kvarter D har en rad av mer påkostade familjegravar mot gången i väster med rygghäck av hagtorn. Även mot gången i öster är flera påkostade familjegravar. I alla kvarteren är det så att gravarna längs gångarna ursprungligen har haft grusbädd, vilket kan ses på ett äldre fotografi.

Kvarter B från nordväst med rad av grusgravar mot kvarter A, innanför ligger en del av allmänna linjen med bl.a. en stor tom yta.

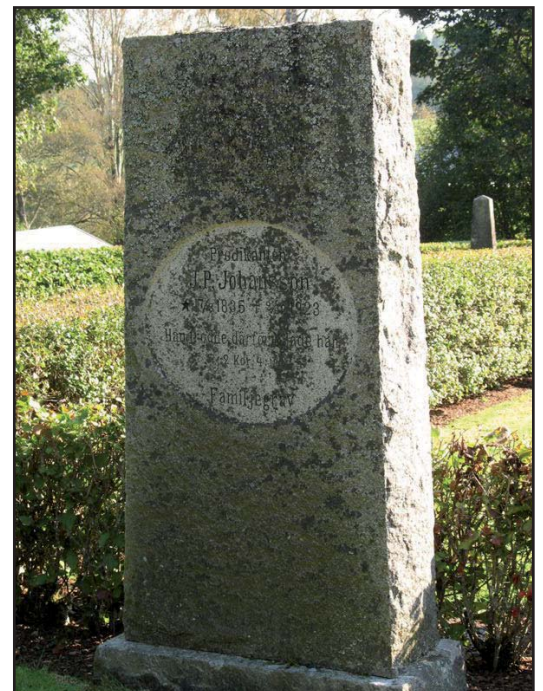
Två nationalromantiska vårdar vid mittgången. Den vänstra från 1915 över organisten och folkskolläraren Holmdahl, hjulkorset i kalksten från 1918 över överläraren Bergstrand med fru och son.

Gravårdstyper

Grusgravarna längs västsidan av B består till av små vårdar på familjegravar från 1900-talets förra hälft. Äldsta vården är ett träkors från 1901 över en mjölnare. En något resligare vård från 1927 är rest över en distanskorpral. Av titlar finns i övrigt maskinisten och hemmansägaren. Kvarter B:s inre del tycks genom sina stora luckor i gravraderna och enstaka vårdar ha varit allmän gravyta. Sju vårdar tillhör klart allmänna gravar, dessa är från 1907-35. Särskilt lägger man bland dessa märke till ett vitmålat träkors från 1913 med namnplåt och stjärnor i emaljerad plåt. Att ytan ej varit helt allmän indikeras av kvarterets äldsta vård, en bautasten från 1883 över en hemmansägare, liksom av ett par familjegravar. En polerad svart granitobelisk från 1906 är rest över en hammarsmed med hustru. Av övriga titlar finns endast elektriker (1933). Längs gången i öster står nästan uteslutande resliga sekelskiftesvårdar i olika material. Bautastenen från 1922 över skolläraren Gustaf Lindén är av den karaktäristiska röda Tranåsgraniten. Från 1915 finns en tidstypisk rest håll i ljus granit med festong i relief över organisten och folkskolläraren J A Holmdahl. Bredvid denna är står ett hjulkors av kalksten från 1918 över överläraren Karl Bergstrand med fru och son, kammarskrivare i Kungl. Tullverket. På andra sidan finns en vård från 1911 över en annan Holmdahl, en bautasten med utsparat hjulkors. En vård från 1926 är rest över en nämndeman. Två vårdar över hemmansägare, en obelisk från 1918 och en bautasten från 1913 är intressanta genom sina referenser till Missionsförbundets sångbok, vilket vittnar om väckelsens stora roll i socknen. En påminnelse om detta utgör även en bautasten från 1923 i kvarter C:s västra rad över predikanten J P Johanssons familjegrav. Denna utgör en av de få äldre vårdarna i raden, vilka dock utmärker sig genom sin storlek. I övrigt är det efterkrigstida katalogvårdar. Kvarter C:

Kvarter B från sydost med påkostade vårdar på köpegravar längs mittgången. Alla har ursprungligen haft grusbädd. Del av allmänna linjen i bakgrunden.

Kraftfull bautasten från 1923 över predikanten J P Johansson med familj, vänd mot mittgången.

Kvarter C svarar mot kvarter B.

Exempel på efterkrigstidens låga vårdar i kvarter C, här med utpräglad klassiserande drag som kolonner och arkitrav.

Kvarter D från söder med till stor del familjegravar.

Obelisk från 1914 på Isakssonska familjegraven i kvarter D.

s öppna gräsyta uppvisar att blandat gravvårdsbestånd i såväl ålder som storlek och material. Vårdarna daterar sig från 1885 till idag. Man kan tala om två generationer. I den äldre ingår det allmänna gravar, vilka ursprungligen troligen omfattat en större del av kvarteret. De fem små vårdarna av svart granit är från 1918-24. Till dessa skulle även ett litet smideskors kunna räknas. Tre familjegravar från tidigt 1900-tal markerar sig genom sina resliga vårdar. I övrigt är det låga rektangulära vårdar från 1930-talet och framåt. Bland de äldre finns ett antal med klassiserande drag. Titlar förekommer ytterst sällan. I kvarter D dominerar mellan- och efterkrigstidens låga rektangulära vårdar, som regel av svart eller grå granit. Bland dessa finns ett par goda exempel på svarta granitvårdar i stram funkis liksom en stram klassicism i två vårdar över bruksdisponenten respektive riksbanksdirektören Kjellgren. Titlar är annars ovanliga bland dessa vårdar. De fåtaliga äldre vårdarna markerar sig genom sin höjd. Detta gäller särskilt obeliskerna från 1914 på A Isakssons familjegrav. En ovanlig vård är en ”dödbräda” i svart granit från 1920. En senare vård som sticker ut genom sina mått är kommunalordförande Arvidssons familjegrav från 1945.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter B-D har en något sammansatt karaktär. Västra raden i B svarar med sina häckinramade grusgravar mot kvarter A och bör ses som en helhet. Tillsammans står dessa båda gravrader för den enhetligast bevarade delen av kyrkogårdens tidiga 1900-talskaraktär. Därmed är området känsligt för förändringar. De inre delarna av kvarter B och C har rester av allmänna linjen, vilket är en sällan tillvaratagen del av kyrkogårdars historia. Således är det viktigt att de aktuella vårdar som ännu står kvar bevaras på plats. I övrigt dominerar det inre av C av mellan- och efterkrigstidens vanliga låga vårdar. De påkostade familjegravarna har på sedvanligt vis exponerats längs gångarna. Ursprungligen har de flesta haft grusbäddar som nu är igenlagda och därmed försvagat intrycket. Gravarnas resliga vårdar är av stor betydelse för kyrkogårdens dynamiska framtoning. De speglar också det förra sekelskiftets individualism och statusmanifestation, till skillnad från efterkrigstidens kollektiva anda i gravkonsten. Flera äldre och ett fåtal yngre vårdar har titlar som berättar om socknens historia och därigenom utgör historiska dokument. Äldre vårdar bör bevaras på plats.

Kvarter F-H

Allmän karaktär

Kvarter F-H är tre tvärställda rektangulära kvarter bestående av två öst-västriga rader på var sida om en rygghäck av hagtorn. Denna häck markerar kyrkogårdens gamla utsträckning. I linje med de

södra kvarterens rygghäckar är tvärställda häckar, vilket därmed indelar varje kvarter i två små och två avlånga delar.

Gravårdstyper

Kvarterens få gravvårdar utgörs till största delen av låga rektangulära vårdar 1930-talet till idag. Titlar förekommer sparsamt, de enda är hemmansägare och kyrkovård. Bland de tidigare vårdarna markerar flera stycken familjegravar. Av särskilt intresse är södra sidan av kvarter H med områdets äldsta vård, en obelisk från 1893 och den Kjellgrenska-Hebbeska familjegraven med barockinspirerade gravhällar av kalksten från omkring 1930. De sistnämnda speglar de försök till nyskapande på traditionens grund som gjordes vid den tiden. Bland de gravlagda finns bl.a. ”direktören vid Rigaer Zündholzfabrik” m.m. M W Kjellgren med fru A B Hebbe, kaptenen A G P Hebbe, provisorin A Hebbe, överstelöjtnanten J E C Hebbe. Av äldre vårdar finns även en bautasten i F.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren F-H präglas av efterkrigstidens ideal, vilket är en vanlig karaktär på svenska kyrkogårdar. Den öst-västliga rygghäcken har ett egenvärde emedan den markerar kyrkogårdens gamla utsträckning. De få äldre vårdarna ger ett historiskt djup åt området och är viktiga att bevara på plats. De Kjellgrenska och Hebbeska gravarna är med sina gravhällar intressanta ur ett såväl person- som konsthistoriskt perspektiv. De utgör exempel på de traditionsgrundade försök till nyskapande som gjordes inom gravkonsten omkring 1930. De bör bevaras på plats.

Kvarter I-L

Allmän karaktär

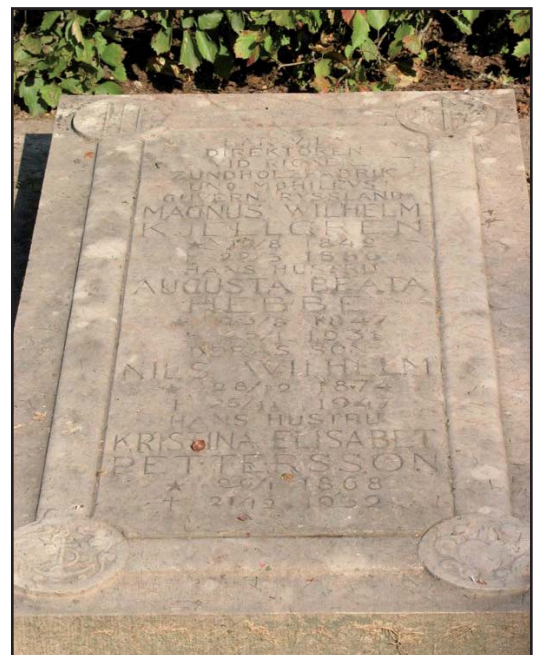
De tre nordligaste kvarteren I-K består av nord-sydliga rader av låga rektangulära vårdar vända mot öster. Den västra raden i varje kvarter är vänd mot väster och har en rygghäck av hagtorn i linje med tvärhäckarna i de angränsande södra kvarteren. Kvarter L är en gles ny rad längs norra kyrkogårdsmuren.

Gravvårdsbestånd

Kvarteren upptogs av låga vårdar från 1940-talet till idag. Dessa är enhetliga i storlek, men har viss variation i material med såväl röd som grå och svart granit. Såväl titlar som familjegravar lyser med sin frånvaro med få undantag (ett par hemmansägare och en kyrkovaktmästare). Någon påtaglig kronologisk ordning finns inte. Ett undantag utgör kvarter I. I dess västra del finns en till stora delar intakt allmän linje medan den östra delen börjat återanvändas för nya gravar med nya vårdar. De bevarade vårdar som kan knytas till

Kvarter F från väster, i fonden G-L. Rygghäcken markerar gränsen för kyrkogårdens gamla utsträckning.

Historiserande kalkstenshäll från ca 1930 på en av de Kjellgrenska-Hebbeska gravarna.

Kvarter I från sydväst med allmänna linjen i förgrunden.

Enkla små vårdar i allmänna linjen.

Typiska låga vårdar från efterkrigstiden med viss variation i material.

Ett antal borttagna vårdar från förra sekelskiftet har fått en enkel men estetisk placering, lutade mot kyrkogårdsmuren.

allmänna linjen är till antalet 15 och härrör från 1938-41, 1947-50 och 1958-59. Dessa är traditionellt småskaliga versioner av vanliga vårdtyper eller enkla liggare. Materialet är svart och grå granit. Raden i utgörs av några få små naturstenar från 1979 till idag samt ett individuellt utformat träkors från 1979 över seniortraktören på Hook och dennes familjegrav. Längs utsidan av västra kyrkogårdsmuren, på "avstjälpningsplatsen" som den kallas i ritningarna, står ett antal borttagna vårdar lutade. Dessa är alla av svart granit, flera av dem har hört till allmänna linjen, bl.a. flertalet liggare och små vårdar. De är 19 stycken och daterar sig från 1899-1931. Särskilt intressant är en vård från 1899 över en pojke med referens till "hans älsklingsång" i Missionsförbundets sångbok.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Utvidgningen från 1937 har en klar efterkrigstida karaktär, vilken finns företrädd på de flesta kyrkogårdar. Detta yttrar sig i de raka raderna av jämnstora låga vårdar utan titlar. Det är folkhemmets kollektivistiska ideal som speglas, liksom tankar på allas likhet inför Gud. Man bör sträva efter att nya vårdar skall ges en storlek i överensstämmelse med befintliga. Av särskilt kulturhistoriskt värde är den västra hälften av kvarter I med till stor del bevarad allmän linje från 1938-58. Allmänna linjen är som regel en de mindre bemedlades historia och har sällan lämnats kvar i någon större utsträckning på länets kyrkogårdar. Därmed är det av vikt att de återstående vårdarna bevaras på plats.

Minneslund

Minneslundan från 2001 utgör en självständig, "påhängd" del av kyrkogården. Den har en halvrund form som bestäms av en stödmur av betong, innanför vilka en rad med avenbok växer. Området nås via en handikappanpassad gång av råbrutna kalkstensplattor från sydväst. Längs gången är ett smidesräcke. I väster har minneslundan enstensatt yta med spalje och parkbänkar. Framför denna är en mandelformig gräsplan med ett sorgeträd och två rönнар. I det norra hörnet är en grusyta med en mindre natursten. I lundens övriga hörn är små rabatter.

Byggnader

Bårhus

Byggnaden som är inskjuten i kyrkogårdsmuren är ritad 1964 av Johannes Dahls arkitektfirma, Tranås. Fasaderna är spritputsade och vitkalkade. Ingången är placerad i östra gaveln och har pardörrar klädda med fiskbenspanel av ek. Mot västra gaveln har långsidorna var sin smal fönsteröppning. Byggnaden bär ett sadeltak med betongpannor.

Pannrum

Byggnaden är uppförd 1936 efter ritningar av Joh. Runesten, Näs-sjö. I källaren är ett pannrum med nedgång via en betongtrappa med lucka från kyrkogården. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel och fodren är svartmålade. Byggnaden bär ett sadeltak med betongpannor.

Minneslund från 2001 utanför kyrkogårdsmuren.

Det traditionellt utformade bårhuset från 1964 är ritat av arkitekt Johannes Dahl, Tranås.

Kulturhistorisk karakterisering av kyrkogården som helhet

Ödestugu kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung, men av detta syns idag inget ovan mark. I den väl samlade kyrkbyn finns f.d. skola, sockenstuga, fattigstuga och lanthandel. Kyrka och kyrkogård har ett mycket framträdande läge på en avsats i sluttningen ovanför byn. Kyrkogården är utvidgad åt norr 1937, men ändå sammanhållen. Omgärdningen utgörs av kallmurar med i söder en smidesgrind från 1823. Vidare finns en nu sekelgammal trädkrans av främst lönn. Alla dessa drag samverkar till bilden av en traditionell landsortskyrkogård. Betydelsefullt är det till stor del bevarade rutnätet av grusgångar som definierar gravkvarteren. Gruset spelar en viktig roll i upplevelsen av kyrkogården. Ett värdefullt och karakteristiskt inslag utgör de intakta rader av häckinramade grusgravar som finns kvar längs kyrkogårdsmurarna i öster och väster. De ger en god bild av hur större delen av kyrkogården såg ut under 1900-talets förra hälft. De mer påkostade familjegravarna är sedvanligt placerade längs med gångarna, där de är väl exponerade. Ett stort antal resliga vårdar från förra sekelskiftet speglar den tidens betoning av individ och status även efter döden. Detta i kontrast mot efterkrigstidens anonyma låga vårdar som dominerar i övrigt. Rester av allmänna linjens kostnadsfria gravar finns i det inre av kvarteren, men det rör sig mest om spillror på kyrkogårdens gamla del. En mer sammanhängande linje finns i västra delen av utvidgningen. Dessa spår är viktiga att vidmakthålla som en inte obetydlig del av kyrkogårdens historia. Utvidgningen präglas av efterkrigstidens kyrkogårdsideal med uniforma vårdar som ger en bild av folkhemmets kollektivistiska anda. Ett viktigt drag i kyrkogårdens gestaltning är bruket av häckar för att skapa mindre rum. Ett särdrag för Ödestugu är det närmast sekelgamla fredandet av entréområdet framför kyrkan som en park. Ursprungligen var draget av tysk-romantisk park större med flera prydnadsbuskar och slingrande gångar, nu till stor del igenlagda. Några spridda 1700-talsvårdar minner om kyrkogårdens äldre historia och utgör viktiga dokument. På denna del av kyrkogården står även klockstapeln och ett bårhus från 1964, vilket är ett exempel på den långlivade traditionalismen inom sakralarkitekturen. En minneslund utanför östra muren speglar vår tids förändrade gravseder.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Kyrka och kyrkogård har ett framträdande läge i landskapet, vilket är klassat som riksintresse för kulturmiljövården.
- Kallmurar, smidesgrindar, grindstolpar, trädkrans, häckar och grusytor är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats, inklusive tillhörande arrangemang som grusbädd och häck. Vårdar äldre än 1850 skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- Allmänna linjegravar bör bevaras på plats.
- Eventuella nytillskott inom grusgravsområdena bör anpassas till befintlig karaktär och betraktas restriktivt på kyrkogårdens sydligaste del.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Barnarps pastorats arkiv.

Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Jönköpings kommun.
Landsbygden. Jönköping 1989.

Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B336/05

Beställare: Växjö stift

Fastighetsägare: Barnarps kyrkliga samfällighet

Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson

Foto: Robin Gullbrandsson

Län: Jönköpings län

Kommun: Jönköpings kommun

Socken: Ödestugu socken

Fastighetsbeteckning: Ödestugu 4:16

Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Ödestugu 6E7b 1983

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv